UDK 32.019.5:329.8
https://doi.org/10.18485/fpn_saborp.2025.18.ch9

Nikola Ilić*

Univerzitet u Beogradu
Srbija

Populizam i političko (ne)poverenje – skepticizam i cinizam kao odraz različitih tipova populizma

SAŽETAK

Rad se bavi odnosom populizma i političkog (ne)poverenja. Postoje otvorena pitanja u vezi političkog poverenja: da li nivo poverenja opada ili fluktuira; da li je neki stepen poverenja neophodan za održanje demokratije; da li je smanjeno poverenje odraz kritičnijih građana i emancipacije ili razočaranosti u politički sistem i elite? Takođe, političko nepoverenje se razmatra kao analitički različit koncept od poverenja. Ovo nepoverenje je upućeno ka političkom sistemu i demokratiji generalno (difuzna podrška). Dodatno se nepoverenje može konceptualno razdvojiti na skepticizam i cinizam: u prvom slučaju su građani koji su nepoverljivi prema sistemu i demokratiji na aktivan i kritičan način, dok drugi predstavljaju građane koji ne veruju u sistem i demokratiju i unapred negativno sagledavaju političke aktere i procese, te se prepuštaju vođama koji nude drugačije politike. U takvim okolnostima porasta nepoverenja javlja se prostor

* Istraživač pripravnik na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka. Kontakt email: nikola.ilic@fpn.bg.ac.rs.

za populiste koji koriste opšte nezadovoljstvo. Pristup populizmu koji se koristi u radu jeste diskurzivno-teorijski, kao i poststrukturalizam sa akcentom na značaj diskursa i njegovu konstitutivnu ulogu. Na primeru SAD i izbora počev od 2016. razmatra se kako različiti oblici populizma (levi i desni) utiču na (ne)poverenje. Tvrdnja je da levi populizam, koji se ogleda u Sandersu (Bernie Sanders), preuzima, ali i stvara nepoverenje kao skepticizam, usled naglaska na socioekonomske teme i zbog načina na koji stvara narod i elite (prvenstveno ekonomske), dok se desni ogleda u cinizmu (mesijanska uloga vođe, sklonost teorijama zavere, itd.). Razmatra se uticaj različitih diskursa, tipova nepoverenja i na koji način to utiče na demokratiju.

KLJUČNE REČI: populizam, političko poverenje, skepticizam, cinizam, levi populizam

UVOD: POPULIZAM I NEPOVERENJE

U ovom radu se bavimo odnosom populizma i političkog (ne)poverenja. Poslednjih decenija je kod građana primetno sve veće nezadovoljstvo političkim sistemom i elitama, kao i porast nepoverenja.[1] Postoje tvrdnje da je osećaj političke neefikasnosti zajednički svim populističkim glasačima, te da oni mobilišu ogorčene mase koje migriraju ka populističkim partijama jer nisu u mogućnosti da utiču na proces donošenja odluka (Şimşek 2024). Moglo bi se reći da je nepoverenje jedna od sastavnih komponenti populizma, koji u svojoj retorici nastoji da podstakne nezadovoljstvo učinkom liberalne demokratije, kao i opšte nepoverenje u vlasti, političke institucije i etablirane elite kao što su izabrani predstavnici, pravni i naučni stručnjaci, stari mediji i pravosuđe (Norris, Garnett & Grömping 2020, 2–5). Neki autori smatraju da postoji veza između opadanja političkog poverenja i porasta desničarskog populizma, tvrdeći da je narastajuće nepoverenje ključno za razumevanja „fenomena Tramp" u Americi (Leypoldt & Berg 2021, 38). Nezadovoljstvo glasača upućeno prema establišmentu postaje sastavni deo populizma i opšti simptom koji nije ograničen samo na desnicu. Pokreti na levici kao što su Siriza (Syriza), Podemos, Pokret 5 zvezdica (Movimento Cinque Stelle), (radikalno) socijalističke partije *Die Linke* u Nemačkoj i Francuskoj (Parti de Gauche) odraz su sumnje javnosti u reprezentativnu demokratiju i potrebe da tragamo za drugim demokratskim oblicima (Hartleb 2015, 40–41). Razlozi su mnogobrojni, ali ono što je ključno jeste da ovakav trend možemo povezati i sa pojavom i jačanjem populizma. Populistički akteri stvaraju drugačiju ponudu i pokušavaju da iskoriste tzv. „jaz

1 Videti Pew Research Center 2020; 2024.

u predstavljanju" (representational gap) (Merkel & Scholl 2018) i poentiraju na nezadovoljstvu i nepoverljivosti građana spram političkih elita i onome što se naziva *politički establišment.* Time se uviđa jedan zanimljiv odnos u kojem su, kao u trouglu, međusobno povezani *populizam – predstavljanje – političko (ne) poverenje.*

Rad će analizirati kako različiti tipovi populizma (levi i desni) utiču na nepoverenje, pri čemu je ključno razlikovati *skepticizam* od *cinizma* (van der Meer 2017; Balunović 2023). *Skepticizam* predstavlja vrstu kritičkog nepoverenja, odnosno nepoverenje građana koje ima osnovu i koje zapravo ne predstavlja barijeru za njihovo uključivanje u demokratske procese onda kada postoji potreba za tim. Za razliku od toga, *cinizam* podrazumeva građane koji imaju isključivo negativna očekivanja od političkog sistema, institucija, elita, itd. To su alijenisani građani, koji mogu biti uključeni u demokratski proces, ali njihovo dubinsko uverenje jeste o suštinskoj nepravilnosti ishoda tog istog procesa. Samim tim, *skepticizam* i *cinizam* imaju i različite posledice po pitanju demokratije, što ćemo ispitati na primeru izbora u SAD iz 2016. godine. Ovi izbori su u fokusu jer su to bili izbori u kojima je bilo populističkog diskursa s obe strane političkog spektra, levice i desnice, i kod Sandersa, kao i kod Trampa (Oliver & Rahn 2016; Dyck, Pearson-Merkowitz & Coates 2018; Norris & Inglehart 2019; Leypoldt & Berg 2021; Weyland 2021), što omogućava da imamo valjanu studiju slučaja u kojoj bismo komparativno sagledali uticaj obe vrste diskursa.

Istraživačko pitanje na koje će rad pokušati da da odgovor jeste kako različiti tipovi populističkog diskursa utiču na poverenje u politički sistem, tvrdeći da je diskurs levog populizma pogodan za stvaranje *skepticizma*, dok način na koji desni populizam sagledava *drugog* i kako artikuliše neprijateljske elite dovodi do *cinizma*. Tvrdnja je da će sadržaj kojim se populistički diskurs ispunjava, kao i elite spram kojih se ,,gradi" narod, uticati na nepoverenje građana. Levi populizam, sa naglaskom na socio-ekonomske teme i diskursom koji je centriran na „99 vs 1%", kao i naspram ekonomsko-političkim elitama, imaće više koristi za demokratiju, preuzimajući i stvarajući tip nepoverenja koje nazivamo *skepticizam*. Desni populizam, sa naglaskom na identitetskim temama i diskurzivnom praksom koja se oslanja, na primer, na manjine i strance i na mesijansku političku ličnost (Balunović 2023, 128), dovešće do *cinizma*. Jedna od odrednica desnih populista jeste i protivljenje naučnoj zajednici (Kim et. al, 2025), te između ostalog ovo može biti važan faktor u stvaranju dodatnog nepoverenja u politički sistem i elite, što naposletku dovodi do dodatnog udaljavanja od demokratije.

Struktura rada je sledeća. Prvo poglavlje se bavi konceptom političkog (ne) poverenja, iznosi osnovnu teoriju o konceptu, kao i njegovo bliže definisanje. Drugo poglavlje se bavi fenomenom populizma i nepoverenja. Tu će biti reči o pristupu koji će se koristiti u radu, tj. diskurzivno-teorijskom pristupu, kao i šire o poststrukturalističkoj diskurzivnoj ontologiji i njenoj važnosti za ovo pitanje. Razlikovanje levog i desnog populizma i njihovih diskursa na osnovu tema koje preuzimaju, načina na koji *grade narod* i ko su elite spram kojih se on

definiše je ključno da bismo razumeli kako utiču na pitanje poverenja. Tvrdnja je da diskurzivne prakse oblikuju naše razumevanje sveta, te samim tim između populističkog diskursa i nezadovoljstva postoji jedna konstitutivna veza, odnosno međusobni uticaj (Rooduijn, van der Brug & De Lange 2016). Na kraju sledi razmatranje izbora u SAD iz 2016. godine, tokom kojih su levi i desni populizam, oličeni u diskursima Bernija Sandersa (Bernie Sanders) i Donalda Trampa (Donald Trump), ostavili značajan trag i pokazali veliko nezadovoljstvo i potražnju građana za drugačijim tipom politike (Dyck, Pearson-Merkowitz & Coates 2018). Uticaj je prisutan i danas i ogleda se i u toku izbora iz 2024. godine.

POLITIČKO (NE)POVERENJE

Kada govorimo o (ne)poverenju postoji više načina kako možemo da definišemo ovaj pojam. Na primer, možemo govoriti o socijalnom poverenju u institucije, te da kažemo da je poverenje psihološka kategorija, pri čemu se interpersonalno poverenje svodi na očekivano ponašanje drugog(ih) u odnosu na mene (nas) (Bešić 2011, 120). Možemo i posmatrati političko poverenje kao interaktivni koncept koji oslikava dinamiku odnosa između subjekta (građana) i objekta (vlade) poverenja, pri čemu subjekt prihvata mogućnost da bude povređen ili izneveren od strane objekta (Balunović 2021, 19–20).

Dejvid Iston poverenje definiše na sledeći način: „poverenje znači da članovi društva veruju da će vlast postupati u njihovom interesu, čak iako se ta vlast ne izlaže nekom velikom nadzoru ili kontroli" (Easton 1975, 447). Dalje, kod ovog autora nalazimo i razliku između *difuzne* i *specifične* podrške. Pod *difuznom* podrškom razumemo podršku koja je afektivna i odnosi se na opšte postupanje vlasti, dok je *specifična* podrška vezana za konkretne situacije i postupke vlasti. Samim tim, *difuzna* podrška je dugoročnija, a *specifična* kratkoročnijeg tipa. Na sličan način bismo mogli da govorimo o poverenju u sistem i demokratiju na opšti, generalizovani način (nalik difuznoj podršci) naspram poverenja koje se konkretno odnosi na određene političke institucije (npr. skupština), druge institucije (crkva, vojska, itd.) ili konkretne aktere (predsednik, premijer, itd.). a slično kao i specifična podrška, kao što je čest slučaj u politikološkim istraživanjima. Nas ovde zanima opšte poverenje spram sistema i demokratije više nego konkretizovana podrška određenim akterima. Takva podrška, tj. *difuzna*, učitava poverenje koje građani imaju u odnosu na sistem, dok je konkretizovana podrška u određene aktere manje značajan pokazatelj stepena i kvaliteta poverenja koje građani imaju. Na primer, građani mogu imati visok stepen poverenja u autokratskog lidera kao pojedinca, ali da se to ne preliva kao opšte poverenje u (politički) sistem i demokratiju.

Važno je takođe razlikovati *političko poverenje* (political trust) od *političkog nepoverenja* (political distrust): iako su slični, nedostatak političkog poverenja nije isto što i postojanje *političkog nepoverenja*. U liberalnoj koncepciji, kada gra-

đani nemaju poverenje oni će biti *'oprezni građani'* (vigilant citizens), držeći vlast pod budnim okom i težeći ka reformama. Nedostatak poverenja je neutralan i analitički različit od postojanja političkog nepoverenja, koje je intrinzično normativno uverenje o tome da je nešto suštinski pogrešno, nefer i neetično u smislu procesa, vođenja i/ili ishoda koje stvara politički sistem: političko nepoverenje je izrazito negativno i sa sobom nosi očekivanja o štetnim ishodima (Bertsou 2019, 217–20). Ključno je razlikovati neresponzivno nepoverenje od kritičnog nepoverenja (van der Meer & van Erkel 2023, 14), jer prvi tip predstavlja građane koji su otuđeni, ne prate rad institucija, ne veruju u demokratiju i imaju jedan *apolitičan* ili čak *antipolitički* stav.

Ovo možemo sagledati takođe kroz prizmu *skepticizma* i *cinizma*. Balunović (2023, 126) to opisuje na sledeći način:

> Kada nepoverenje zadobije formu kritičkog stava i *skepticizma*, koji se može razumeti kao suspenzija donošenja krajnjeg zaključka dokle god se u obzir ne uzimaju sve relevantne informacije, onda postoji osnova za probijanje barijera koje nameće status kvo. U tom slučaju, političko nepoverenje ispostavlja se kao nužni preduslov suštinske ili radikalne društvene i političke promene.

Kao što vidimo, tako shvaćeno nepoverenje je osnova za promenu društveno-ekonomskih uslova. Suprotno od toga, skepticizam odlikuje nisko poverenje, gde nemamo kritički stav, već se unapred pretpostavlja loša priroda svih političkih objekata poverenja (institucije, političari, itd.) (van der Meer 2017). U takvim okolnostima više možemo govoriti o nekoj vrsti pironizma ili ekstremnog skepticizma u istinitost bilo čega u političkom i širem društvenom životu. Drugim rečima (Balunović 2023, 127–28):

> To znači da političko nepoverenje prerasta u opšte nepoverenje u mogućnost da se stvari ikada promene. Traženje krivaca, umesto traženja sistemskih uzroka problema, dovodi do toga da strah i nesigurnost prevladaju. (...) U takvim okolnostima može se raditi i o apatičnosti koja čeka na mesijansku političku ličnost, poput Trampa, koji nudi portret krivca ili listu krivaca, ističući sebe kao spasitelja.

U radu se pojam (ne)poverenja uzima kao poverenje građana upućeno političkom sistemu, institucijama i demokratiji u generalizovanom smislu, nalik onome što se kod Istona podrazumeva kao difuzna podrška sistemu. Koncept nepoverenja je takođe važan jer nam omogućava da pravimo razliku u odnosu na puki izostanak poverenja. Danas možemo govoriti o građanima kao nezadovoljnim demokratskim subjektima, te se postavlja pitanje koliko je vremena još potrebno dok ti građani bespovratno ne izgube strpljenje sa demokratskom vladavinom – ili bar sa predstavničkom demokratijom (Leypoldt & Berg 2021, 42), pri čemu deluje kao da je taj proces već i započeo. O tome svedoči i tzv. populistički momenat (Mouffe 2018, 23 navedeno prema Vranić 2018, 94)

ili *populist zeitgeist*) (Mudde 2004). To je ono čime ćemo se baviti u nastavku, razmatranjem uloge skepticizma i cinizma, njihovih efekata, kao i odnosa sa populizmom.

POPULIZAM I NEPOVERENJE: VAŽNOST DISKURSA

Pristup populizmu koji uzimamo u ovom radu jeste *diskurzivno-teorijski pristup*. Stoga, populizam bismo mogli da definišemo na način na koji to Stavrakakis (Yannis Stavrakakis) (2017, 5) radi, tj. kao specifičan tip diskursa koji tvrdi da izražava narodne interese i predstavlja povezane identitete i zahteve („volja naroda") protiv '*establišmenta*' ili elita, te populistička diskurzivna reprezentacija artikuliše polarizovanu, antagonizovanu sliku društveno-političkog polja kako bi mogla da mobiliše frustrirane/izostavljene društvene grupe. Glavni delovi takvog diskurzivnog pristupa jesu: a) centralna uloga naroda (*people-centrism*), tj. prazni označitelj „narod" oko kojeg se druge ideje i označitelji artikulišu; b) antielitizam, tj. dihotomna reprezentacija društveno-političkog polja između nekog od Nas (marginalizovani, gubitnici, „narod") i Njih (*esteblišment*, 1%, elite). Upravo zbog takve važnosti koju antielitizam zauzima u okviru populističkog diskursa postaje važno pitanje političkog (ne)poverenja i odnosa koji građani imaju prema političkim i drugim strukturama i elitama, kao i toga kako su te elite artikulisane.

Ovakav pristup oslanja se na poststrukturalističku teoriju i svoje korene ima u radu Ernesta Laklaua (Ernesto Laclau) i Šantal Muf (Chantal Mouffe) (Laclau 2005; Mouffe 2018). Oni pišu iz jedne antiesencijalističke i postmarkstističke teorijske osnove, preuzimajući od Gramšija (Antonio Gramsci) pojam *hegemonije*, te je za njih populizam zapravo diskurs koji *konstruiše narod*, odnosno stvaranje naroda je centralna stvar za političko (Thomassen 2024, 142). Pitanje ,,stvaranja naroda", odnosno političke subjektivizacije koja se odvija putem diskursa, je u vezi je sa poststrukturalističkom diskurzivnom ontologijom, odnosno idejom da je jezik duboko ukorenjen u ono što smatramo našom realnošću: on je društveni i politički, i čini jedan inherentno nestabilan sistem označitelja koji kreiraju značenje putem simultane konstrukcije identiteta i različitosti. Na taj način, diskurs je izraz partikularnih konstrukcija određenih problema i subjektivizacije, koji su takođe prethodno konstruisani (Hansen 2006, 15). Drugim rečima, diskurs je konstitutivan, a ne sekundaran ili posledica neke dublje realnosti, subjekti (kao individue, grupe, klase ili narod) se *konstituišu kroz diskurs*, koji je performativan: on nije odraz realnosti, već je stvara (Thomassen 2024, 143).

Dalje, kakav je odnos populizma i nepoverenja? Postoji studija (Rooduijn, van der Brug & de Lange 2016) koja je ispitivala dva različita moguća efekta, tzv. *expressing discontent logic* i *fuelling discontent logic*. Prvi efekat bi značio da nezadovoljni (i nepoverljivi) glasači biraju populiste i na taj način izražavaju

svoje ogorčenje. Dakle, nezadovoljstvo je razlog podrške i očita se kroz čin glasanja za populiste. Drugi efekat nam govori da je nezadovoljstvo građana zapravo posledica davanja podrške populističkim akterima. Istraživanje ovih autora, koje je vođeno u Holandiji kroz panel studije u periodu od 2008. do 2013, je pokazalo je da je političko nezadovoljstvo i uzrok i posledica podrške populistima, te da njihove poruke o korumpiranosti političkih elita i neadekvatnom predstavljanju, kao i naglašavanje interesa „običnih ljudi", imaju uticaj na građane: korelacija koju su pronašli verovatno je posledica uzročnog efekta koji ide u oba smera. Moguće je, dakle, da građani time što prate i podržavaju nekog populističkog aktera ili partiju usvajaju i integrišu u svoj način razmišljanja o politici ideje o nepoverljivosti i nezadovoljstvu.

S druge strane, postoji i istraživanje koje ispituje istu stvar, ali dolazi do negativnih rezultata (Silva 2017, 151–166). Između ostalog, cilj je bio da se ispita *fuelling discontent logic* teza na primerima nekoliko država. Autor je pomoću sprovođenja ankete u devet različitih zemalja (UK, Brazil, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Meksiko, Španija, SAD) testirao odnos između poverenja i populizma sledećim putem. Ispitanici su prvo čitali seriju populističkih iskaza, a zatim odgovarali na bateriju pitanja o poverenju prema političkim institucijama. Zamisao je bila da se kroz prvobitno čitanje iskaza ispitanici „uvedu" u populistički rezon, pa bi tako oni nakon takvog uticaja, ukoliko populizam zaista smanjuje poverenje, pokazali to kroz naredni set pitanja. Ono do čega je ovo istraživanje došlo jeste da ne postoji kauzalnost između niskog nivoa poverenja i populizma. Uprkos tome, naglasak jeste na tome da se populizam i nisko poverenje zajedno javljaju i imaju izražen odnos, odnosno korelaciju, ali ponavljamo, ne kauzalnost. Po autoru, oni su zajednički odraz nečeg drugog (lične karakteristike ili drugog tipa uzroka).

Ovakav rezultat može biti izložen dvostrukoj kritici. Naime, smatramo pozitivnim nastojanje da se populistički diskurs analizira spram političkog poverenja, jer, kako navodi Muc, „narativi su važni jer strukturiraju razumevanje ljudi o tome šta se događa i zašto" (2018, 8). Ono što je pogrešno u Silvinom pristupu je očekivanje da će nakon čitanja iskaza, koji su u populističkom tonu, kod ispitanika neposredno zatim biti izmeren pad u nivou političkog poverenja. On time želi da pokaže da populistički diskurs ne utiče na stepen poverenja, međutim, diskurs ne funkioniše na takav način, i verovatno bi se nekim kontinuiranim merenjem izloženosti diskursu (ukoliko bi tako nešto bilo moguće) došlo do drugačijeg rezultata. I druga važna stvar, a kako Lene Hansen (2006, 21–25) to objašnjava, jeste da bi rigidna koncepcija kauzalnosti zahtevala od nas strogo odvajanje dve varijable i njihovog razdvojenog sagledavanja kako bismo utvrdili da diskurzivna kauzalnost ima stvarnu uzročnu vezu. Međutim, u poststrukturalističkom ontološkom razumevanju diskurzivne prakse, identiteti su kreirani i reprodukovani putem (...) diskursa. Ovakvo odricanje strogo shvaćene kauzalnosti predstavlja ontološki i epistemološki izbor (te stoga populizam kao diskurzivno-teorijski pristup i poststrukturalizam) koji ne znači vođenje istraživanja bez ikakvih epistemoloških i metodoloških principa, već

stavljanje akcenta na diskurzivno stvaranje identiteta – u odnosu na pitanje *poverenja*, kao i načina na koji su te dve stvari međupovezane unutar političkih diskursa. O tome razmatramo u sledećem poglavlju.

SKEPTICIZAM I CINIZAM NA PRIMERU SAD

Diskursi oblikuju naše viđenje sveta putem neprestanog stvaranja relacija (*relations*) i diferencijacija (*differences*) (Wenman 2018, 134). Mogli bismo da kažemo da je *politizacija* koja se upravo odvija diskurzivnim naglašavanjem određenih tema, koje nam služe za stvaranje naroda, ključna za to kako ćemo razumeti naše okruženje. Ovo je nešto na čemu diskurzivno-teorijski pristup stavlja naglasak i što možemo da vidimo na konkretnim primerima, kao što je recimo Španija, u kojoj se politička subjektivizacija naroda odvija naspram povlašćenih političkih i ekonomskih elita, na primeru tzv. *la casta* (Custodi 2021). Takođe, jasno je iz prethodnih delova da populizam nastoji da popuni tzv. „jaz u predstavljanju" koji se javlja (Oliver & Rahn 2016; Herman 2018; Merkel & Scholl 2018), a ujedno i podstiče nezadovoljstvo i nepoverenje upućeno političkom sistemu i elitama.

Prethodno navedeno je karakteristično za izbore iz 2016. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, gde je kao 45. predsednik SAD izabran republikanski kandidat Donald Tramp, a protivnica mu je bila Hilari Klinton (Hillary Clinton). Ipak, pre nego što je ona dobila konačnu nominaciju, vodila se žestoka borba unutar demokratske partije, a Berni Sanders je tada sa 46% glasova bio iza nje. U ovom radu se kroz primer izbora u SAD sagledava kako je nepoverenje velikog broja građana upućeno dotadašnjim političkim elitama i sistemu delovalo. Ovde dolazimo do važnog momenta, jer je populizam, rečima Laklaua (2005, 87), jedna nebulozna „ničija zemlja" (*no man's land*) koja se prelazi u raznim pravcima. Odnosno, populizam deli društveno polje na dva dela, nekakvi označitelji preuzimaju šire simboličko značenje raznih antagonizovanih polja, ali to kako su ti označitelji „ispunjeni" i na koji način „delimo" društveno polje ostaje otvoreno i zavisi od načina artikulacije i određenog konteksta. Iz tog razloga je važno analizirati sadržaj kojim se diskursi ispunjavaju i kako dolazi do artikulacije.

Berni Sanders je u svom diskursu stavljao u fokus socio-ekonomske teme, pozivajući se u svojoj retorici na „99% procenata stanovništa naspram 1% najbogatijih" (Leypoldt & Berg 2021, 30–42). Njegovo obraćanje „narodu" je apel na siromašne ljude koji su često ignorisani od strane političkih elita u Vašingtonu, i koji se nalaze u nepovoljnijem položaju i u stanju sve veće nejednakosti u odnosu na korporacije i ekonomske elite koje čine upravo taj 1% na koji referiše Sanders. Ovaj diskurs je takođe inkluzivan prema migrantima, kao i drugim društvenim, kulturnim i religioznim manjinama. Takođe, nalazimo i teme besplatnog obrazovanja i zdravstvene zaštite za sve, kao i težnje ka isko-

renjivanju siromaštva i smanjenju nejednakosti (Lacatus 2019, 226; Taggart 2000). Cilj levog populizma je dostizanje društvenog blagostanja (*social welfare*). Kako bi se to učinilo dolazi do odbacivanja klasičnog ekonomskog liberalizma i neoliberalizma, ali uz prihvatanje političkog liberalizma i principa jednakosti građana. Uz to, pitanje nacionalizma je sporedno u levom populizmu, ono se možda pojavljuje u nekom (drugačijem) obliku, ali je centralna borba protiv ekonomskih elita, koje se neretko preklapaju sa političkim. Glavni cilj je ispunjenje obećanja blagostanja građanima, koji su ostali iznevereni usled globalizacije i nezainteresovanosti političkih elita da se bave ljudima koji su postali sve marginalizovaniji (*the left out*) (Tushnet 2019).

Diskurs desnog populizma je posve drugačiji. Njegova retorika je bila izrazito simplifikovana i kolektivistička, uz kombinaciju antiekspertize, antielitizma i nacionalističkog sentimenta (Oliver & Rahn 2016). Za populizam desnice, slika naroda je često spojena sa nativizmom, odnosno idejom o čistom, pravom narodu, dok su protivnici manjinske grupe koje zahtevaju „posebna prava", da li to bili stranci, nezaposleni, feministkinje, itd. Koja god to grupa bila, ona biva označena kao negativna, a pravi narod mobilisan u ime „tihe većine" (Taggart 2000). Poruke Donalda Trampa (npr. *MAGA – Make America Great* Again) se svode na nacionalizam koji sve probleme svaljuje na izdajničke globalističke elite, nepoštene strane konkurente i ilegalnu migraciju (Leypoldt & Berg 2021, 51), kao i protivljenje administraciji. Određene studije su ukazale i na porast rasizma, koji je Tramp nekada i poluotvoreno podržao, poput primera porasta slučajeva napada (upravo na toj osnovi) tamo gde je, recimo, bilo njegovih mitinga (Newman et al. 2021; Giani & Méon 2021; Jardina & Piston 2023). Uz to, postoji i sklonost ka teorijama zavere (Oliver & Rahn 2016), što deluje kao zajednička karakteristika desnih populista i iz drugih zemalja (primer AfD-a u Nemačkoj) (Christner 2022). Nastavak toga i još svežiji primer predstavlja retorika koju je Tramp koristio tokom debate za druge predsedničke izbore, tj. one u 2024. godini (Joffe-Block & Yousef 2024). On je tom prilikom iznosio teze o „velikoj zameni" koja pogađa dominantno belo stanovništvo, aludirajući na to da je prethodna administracija radila na dovođenju ilegalnih migranata koji bi onda postali glasači i time praktično pokrali ovogodišnje izbore, a ubedljivo najdalje je otišao tvrdnjom da migranti u određenim mestima u SAD „kradu i jednu domaće životinje" (Herman 2024).

Diskurs levog populizma ima drugačiji efekat zahvaljujući svom naglasku na socio-ekonomske teme, kao i drugačijoj vrsti artikulacije *Drugoga* (*the Other*). Zahtev koji ovakav diskurs nosi u sebi je ciljan ka popravljanju statusa ljudi i ispravljanju položaja marginalizovanih grupa. Dodatno, neki autori naglašavaju i potencijal koji levi populizam ima za klimatsku akciju (Andreucci 2019; Beeson 2019; Mouffe 2020). Levi populizam sa strane ponude (*supply side*) pokušava da pruži alternativu globalizovanom i protržišnom, postpolitičkom načinu vođenja politike (Mouffe 2018), koji karakteriše kartelizacija partija, udaljenost elita (ili bar percepcija o tome), depolitizovanost i administrativno vođenje politike u postindustrijskom društvu (Mudde 2004, 552–55).

Građani koji su okrenuti populistima su već u početku nepoverljivi prema političkom sistemu i postojećim partijama, međutim, ovo možemo sagledati i kao kritične građane koji su spremni da se uključe u politički život s ciljem društveno-političke promene. Njihovi zahtevi su za drugačijom vrstom politike i političke ponude, a diskurs levog populizma odgovara tome, te efekat koji može proizvesti jeste stvaranje *skepticizma*.

Diskurs desnog populizma dovodi do repolitizacije, ali na pogrešnoj osnovi. Poslednji izborni ciklus u Americi (2024) pruža novi uvid u to, pri čemu je jedna strana, tj. pratioci desnog populiste Trampa, tokom trajanja izbora neprestano potencirala moguću ,,krađu" izbora. Samim tim, a zbog retorike i selekcije tema putem kojih se obraća građanima, stvorena je klima cinizma u kojoj je jedini mogući ispravan ishod bio upravo osvajanje vlasti političkog mesije – Donalda Trampa. Tome je doprineo i poznati Ilon Mask (Elon Musk), koji je na svojoj platformi ,,X" delio teorije zavere o izbornom procesu, stvarajući percepciju o tome kako se dešava izborna krađa na štetu Republikanske partije (Ingram 2024).

U tom smislu, iako se obe vrste populizma obraćaju narodu s ciljem promene i vođenja drugačije politike, te pokušavaju da popune taj „jaz u predstavljanju", samo će levo-populistički diskurs zapravo uspeti da repolitizuje građane i da bude dugoročno koristan za demokratiju. Desni populizam preuzima, i dalje dodatno stvara *cinike*, koji će nakon prolaska svog političkog mesije ostati ukorenjeni u njihov pesimističan, nedemokratski pogled, ili ukoliko bismo se poslužili tipologijom Šantal Muf (2018), oni ostaju *antagonizovani*, tj. takmičenje sa ostalim protivnicima shvataju kao identitetsku borbu, umesto *agonizma* u kojem aktivno oblikujemo našu zajednicu kroz politički život, ali ne gledamo političke protivnike kao neprijatelje. To je potvrđeno i putem empirijskih istraživanja, gde se pokazuje da je još jednom ključna razdelnica na tip diskursa, tj. levi ili desni (Huber & Schimpf 2017; Juon & Bochsler 2020), kao i na konkretnom slučaju klimatskih promena, pri čemu desni populisti ne veruju u to da dolazi do klimatskih promena: u osnovi leži antiglobalni sentiment i nepoverljivosti prema akademskim elitama (Kim et al., 2025), što je jedna od karakteristika desnih populista (Shogan 2007; Motta 2018). Time se pokazuje u kojoj meri je tip diskursa ključan, odnosno važnost toga kako artikulišemo pitanje *drugog*.

Na kraju, mogli bismo da kažemo da *cinizam* koji biva produbljen identitetskim desno-populističkim diskursom dovodi do *antipolitike*, tj. radikalne delegitimizacije svih postojećih političkih autoriteta. Antipolitika ne predstavlja samo nepoverenje i izostanak angažovanja u politici, već potpuni raskid sa političkim, što dovodi do antiparlamentarizma, antipartijskog i anti-*establishment* sentimenta i, naposletku, do uverenja da treba odbaciti spori proces donošenja odluka kakav je demokratski kako bismo imali dobro društvo i ekonomiju (Truffelli & Zambernardi 2021, 99). Ovakav tip *pasivne antipolitike* odlikuje nizak nivo politizacije i političke participacije, dok bismo za *aktivnu antipolitiku*, istovetno kao i za *skepticizam*, mogli da kažemo da odlikuje građane

koji su kritični spram političke klase i spremni da budu politički uključeni, odnosno politizovani (Mete 2010, 47–48).

ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je bio da ispita odnos populizma i političkog (ne)poverenja. Populizam se pojavljuje u kontekstu u kojem su građani sve više razočarani političkim sistemom i elitama i traže drugačiju politiku. To predstavlja plodan teran, za populističke aktere i populizam, čiji je jedan od glavnih elemenata antielitizam. Moguća mana ovog rada jeste izostanak ispitivanja jednog više centrističkog populizma (Kim et al. 2025) i toga na koji način ovaj tip diskursa utiče na poverenje u sistem. U radu je tretiran diskurs levice i desnice, međutim, ovo može biti jedna od preporuka za dalje istraživanje.

Rad pokazuje da je u proučavanju populizma važno analizirati tip diskursa koji se koristi: levi ili desni. Tagart navodi da populizam služi mnogim gospodarima, i u različito vreme i na različitim mestima je bio i pokretač promene, i sila protiv promena, i kreatura progresivne politike levice, kao i utočište za odbranu statusa kvo ili pratilac radikalne desnice (2000). Iz tog razloga, pristup populizmu koji smo koristili u radu je bio diskurzivno-teorijski – pri čemu se akcenat stavlja na ispitivanje tipa diskursa. Razmatrali smo na primeru izbora u SAD kako ova dva diskursa imaju različite uticaje, a u ovom konkretnom slučaju po pitanju poverenja. Politička subjektivizacija se odvija na suštinski drugačijoj osnovi, pri čemu levi populizam stvara skepticizam, dok desni stvara cinizam. Dugoročno, prvi će dovesti do aktivne antipolitike i nepoverljivih, ali prisutnih građana koji su spremni da se angažuju zarad dolaska do društveno-političke promene. Cinizam, kao i pasivna antipolitika, podrazumeva građane koji posmatraju politički sistem, elite, institucije isključivo sa negativnom oznakom, te očekuju mesiju koji će popraviti stvari.

Za sam kraj, smatramo da postoji nekoliko glavnih poruka ovog rada. Prvo, diskursi su važni jer određuju način na koji ćemo razumeti okolinu i događaje. Drugo, populizam je u javnosti percipiran kao pretežno negativna pojava usled jedne vrste nekritičkog pristupa koja ga delegitimiše i pre nego što smo mu adekvatno pristupili (Stavrakakis 2017), pa je ipak potrebno pristupiti nijansiranije. Čak i u akademskim krugovima populizam još uvek nosi pretežno negativan prizvuk. I treće, smatramo da levi populizam sa naglaskom na socio-ekonomske teme ima potencijal da ispuni reprezentativni jaz i ponudi drugačija rešenja za građane. Za razliku od desnog populizma, onako kako levi populizam artikuliše nezadovoljstvo građana predstavlja osnovu za repolitizaciju i ponovno oživljavanje demokratije. To može dovesti do njene promene, kao i šire društveno-političke promene koja nam je potrebna, a kroz angažman nepoverljivih, skeptičnih, ali ipak kritičnih a ne otuđenih građana.

LITERATURA

Andreucci, Diego. 2019. "Populism, emancipation, and environmental governance: Insights from Bolivia". *Annals of the American Association of Geographers*, 109: 624–33.

Balunović, Filip. 2021. „Zastarelost političkog poverenja". *Kritika*, Godište II 1. https://doi.org/10.5281/ZENODO.4784223.

Balunović, Filip. 2023. *Beda ljudskih prava: desnica, pandemija i nauka kao novo polje političke borbe*. Beograd: FMK.

Beeson, Mark. 2019. *Environmental populism: The politics of survival in the anthropocene*. Singapore: Palgrave Macmillan.

Bertsou, Eri. 2019. "Rethinking political distrust". *European Political Science Review*, 11(2): 213-30. https://doi.org/10.1017/S1755773919000080.

Christner, Clara. 2022. "Populist attitudes and conspiracy beliefs: Exploring the relation between the latent structures of populist attitudes and conspiracy beliefs". *Journal of Social and Political Psychology*, 10(1): 72–85. https://doi.org/10.5964/jspp.7969.

Custodi, Jacopo. 2021. "Nationalism and populism on the left: The case of Podemos". *Nations and Nationalism*, 27(3): 705–20. https://doi.org/10.1111/nana.12663.

Dalton, Russell J. 2004. *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*. Comparative Politics. Oxford; New York: Oxford University Press.

Dalton, Russell J. "The social transformation of trust in government". *International Review of Sociology / Revue Internationale de Sociologie*, 15(1): 133–154.

Dyck, Joshua J., Shanna Pearson-Merkowitz and Michael Coates. 2018. "Primary distrust: Political distrust and support for the insurgent candidacies of Donald Trump and Bernie Sanders in the 2016 primary". *PS: Political Science & Politics*, 51(2): 351–57. https://doi.org/10.1017/ S1049096517002505.

Easton, David. 1975. "A re-assessment of the concept of political support". *British Journal of Political Science*, 5(4): 435–57. https://doi.org/10.1017/S0007123400008309.

Giani, Marco and Pierre-Guillaume Méon. 2021. "Global racist contagion following Donald Trump's election". *British Journal of Political Science*, 51(3): 1332–39. https://doi.org/10.1017/ S0007123419000449.

Hansen, Lene. 2006. *Security as practice: Discourse analysis and the Bosnian War*. London and New York: Routledge.

Hartleb, Florian. 2015. "Here to stay: Anti-establishment parties in Europe". *European View*, 14(1): 39–49. https://doi.org/10.1007/s12290-015-0348-4.

Herman, Alice. 2024. "'They're eating the cats': Trump rambles falsely about immigrants in debate". *The Guardian*. Accessed April 4, 2025. https://www.theguardian.com/us-news/article/2024/sep/10/ trump-springfield-pets-false-claims.

Herman, Lise Esther and James Muldoon. 2018. *Trumping the mainstream: The conquest of democratic politics by the populist radical right*. Routledge.

Hetherington, Marc J. 2007. *Why trust matters: Declining political trust and the demise of American liberalism*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.

Huber, Robert A. and Christian H. Schimpf. 2017. "On the distinct effects of left-wing and right-wing populism on democratic quality". *Politics and Governance*, 5(4): 146–65. https://doi.org/10.17645/ pag.v5i4.919.

Ingram, David. 2024. "Elon Musk's X is boosting election conspiracy theories with AI-powered trending topics". *NBC News*. Accessed November 20, 2024. https://www.nbcnews.com/tech/ misinformation/ elon-musk-x-boosts-election-conspiracy-theories-ai-trends-twitter-rcna176941

Jardina, Ashley and Spencer Piston. 2023. "Trickle-down racism: Trump's effect on whites' racist dehumanizing attitudes". *Current Research in Ecological and Social Psychology*, 5:100158. https://doi.org/10.1016/j.cresp.2023.100158.

Joffe-Block, Jude and Odette Yousef. 2024. "How Trump is relying on a racist conspiracy theory to question election results". *NPR*. https://www.npr.org/2024/09/13/g-s1-22583/trump-great-replacement-conspiracy-theory.

Juon, Andreas and Daniel Bochsler. 2020. "Hurricane or fresh breeze? Disentangling the populist effect on the quality of democracy". *European Political Science Review*, 12(3): 391–408. https://doi.org/10.1017/S1755773920000259.

Kim, Jessica, Elizabeth A. Henry, Jerrid Carter and Yasemin Nuhoğlu Soysal. 2025. *Populism's many faces: Understanding its role in climate scepticism cross-nationally*. SCRIPTS Working Paper No. 55. Berlin: Cluster of Excellence 205 "Contestations of the Liberal Script (SCRIPTS)".

Lacatus, Corina. 2019. "Populism and the 2016 American election: Evidence from official press releases and Twitter". *PS: Political Science & Politics*, 52(2): 223–28. https://doi.org/10.1017/ S104909651800183X.

Laclau, Ernesto. 2005. *On populist reason*. London; New York: Verso.

Leypoldt, Günter and Manfred Berg, eds. 2021. *Authority and trust in US culture and society: Interdisciplinary approaches and perspectives*. American Culture Studies. Bielefeld, Germany: transcript Verlag. https://doi.org/10.14361/9783839451892.

Merkel, Wolfgang and Felix Scholl. 2018. "Illiberalism, populism and democracy in East and West". *Politologický Časopis – Czech Journal of Political Science*, no. 1. https://doi.org/10.5817/PC2018-1-28.

Mete, Vittorio. 2010. "Four types of anti-politics: Insights from the Italian case". *Modern Italy*, 15(1): 37–61. https://doi.org/10.1080/13532940903477872.

Motta, Matthew. 2018. "The dynamics and political implications of anti-intellectualism in the United States". *American Politics Research*, 46(3): 465–98.

Mouffe, Chantal. 2018. *For a left populism*. London; New York: Verso.

Mouffe, Chantal. 2020. "Why a populist left should rally around a green democratic transformation". *openDemocracy*. Retrieved from: www.opendemocracy.net.

Mudde, Cas. 2004. "The populist zeitgeist". *Government and Opposition*, 39(4): 541–63. https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x.

Mutz, Diana C. 2018. "Status threat, not economic hardship, explains the 2016 presidential vote". *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(19). https://doi.org/10.1073/pnas.1718155115.

Newman, Benjamin, Jennifer L. Merolla, Sono Shah, Danielle Casarez Lemi, Loren Collingwood and S. Karthick Ramakrishnan. 2021. "The Trump effect: An experimental investigation of the emboldening effect of racially inflammatory elite communication". *British Journal of Political Science*, 51(3): 1138–59. https://doi.org/10.1017/S0007123419000590.

Norris, Pippa and Ronald Inglehart. 2019. *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.

Norris, Pippa, Holly Ann Garnett and Max Grömping. 2020. "The paranoid style of American elections: Explaining perceptions of electoral integrity in an age of populism". *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 30(1): 105–25. https://doi.org/10.1080/17457289.2019.1593181.

Oliver, J. Eric and Wendy M. Rahn. 2016. "Rise of the Trumpenvolk: Populism in the 2016 election". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science,* 667(1): 189-206. https://doi.org/10.1177/0002716216662639.

Pasquino, Gianfranco. 2008. "Populism and democracy". In *Twenty-first century populism*, eds. Daniele Albertazzi and Duncan McDonnell, 15-29. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230592100_2.

Pew Research Center. 2020. "Americans' views of government: Low trust, but some positive performance ratings". Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/politics/wp-content/ uploads/sites/4/2020/09/PP_09.14.20_views.of_.government.full_.report.pdf (September 14, 2020).

Pew Research Center. 2024. "Public trust in government: 1958-2024". Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/politics/2024/06/24/public-trust-in-government-1958-2024/.

Putnam, Robert D. 2001. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Touchstone Books by Simon & Schuster.

Rooduijn, Matthijs, Wouter van der Brug and Sarah L. de Lange. 2016. "Expressing or fuelling discontent? The relationship between populist voting and political discontent". *Electoral Studies*, 43 (September): 32–40. https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.04.006.

Silva, Bruno Castanho. 2017. *Contemporary populism: Actors, causes, and consequences across 28 democracies*. PhD diss., Central European University, Budapest, Hungary.

Stavrakakis, Yannis. 2017. "Discourse theory in populism research: Three challenges and a dilemma". *Journal of Language and Politics*, 16(4): 523–34. https://doi.org/10.1075/jlp.17025.sta.

Stavrakakis, Yannis. 2017. "How did 'populism' become a pejorative concept? And why is this important today? A genealogy of double hermeneutics". *POPULISMUS Working Papers*, No. 6. http://www.populismus.gr/wp-content/uploads/2017/04/stavrakakis-populismus-wp-6-upload.pdf

Taggart, Paul A. 2000. *Populism*. Concepts in the Social Sciences. Buckingham Philadelphia: Open University Press.

Thomassen, Lasse. 2024. "Ernesto Laclau, Chantal Mouffe and the discursive approach". In *Research handbook on populism*, eds. Yannis Stavrakakis and Giorgos Katsambekis, 142–53. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781800379695.00022.

Truffelli, Matteo and Lorenzo Zambernardi. 2021. "Taking modernity to extremes: On the roots of anti-politics". *Political Studies Review*, 19(1): 96–110. https://doi.org/10.1177/1478929919887345.

Tushnet, Mark. 2019. "Varieties of populism". *German Law Journal*, 20(3): 382–89. https://doi.org/10.1017/glj.2019.27.

Uslaner, Eric M. 2002. *The moral foundations of trust*. New York: Cambridge University Press.

van der Meer, Tom W. G. 2017. "Political trust and the 'crisis of democracy'". In *Oxford research encyclopedia of politics*, by Tom W. G. van der Meer. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.77.

van der Meer, T.W.G., and P.F.A. van Erkel. 2023. "Moving beyond the political trust crisis debate: Residual analyses to understand trends in political trust". *European Journal of Political Research*, 63(3): 1240–1257. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12645.

Vranić, Bojan. 2018. "Populism to the left: Democratisation and class consciousness". *ПОЛИТЕИА*, 8: 89–102. https://doi.org/10.5937/politeia0-19897.

Wenman, Mark. 2017. "Poststructuralism". In *Theory and methods in political science*, eds. Vivien Lowndes, David Marsh and Gerry Stoker, 125–141. Bloomsbury Publishing.